

Doktori (PhD) értekezés tézisei

JUHÁSZ ÉRIKA

**A HÚSVÉTI KRÓNKA ÚJ KRITIKAI KIADÁSÁNAK ELŐKÉSZÜLETEI
(PROLEGOMENA)**

Témavezető: FARKAS ZOLTÁN

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Klasszika-filológia Műhely

Piliscsaba

2013

1. KUTATÁSTÖRTÉNET, A PROBLÉMA FELVETÉSE

A Kr. u. 7. század első felében keletkezett bizánci világkrónika szerzője ismeretlen, keletkezési körülményeire vonatkozóan is csak a műben szereplő adatokból következtethetünk. A *codex unicus* (*Codex Vaticanus Graecus 1941*) megtalálási helye (Messina) után tudós körökben eleinte *Fasti Siculi*-ként emlegették, az *editio princeps* megjelenése (Matthäus Rader kiadása 1615) után pedig – egyik vélt szerzője, Alexandria Péter miatt – *Chronicon Alexandrinum*-ként hivatkoztak a krónikára. Du Cange 1688-ban megjelent kiadása óta a szakirodalomban *Chronicon Paschale* (Húsvéti krónika) címmel szerepel. Nevét a vatikáni kódexben a világtörténetet megelőző rövid értekezés (*Syntagma de Paschalibus*) miatt kapta, mely a keresztény liturgikus év mozgóünnepé, a Húsvét időpontjának lehetséges kiszámítási módjaival foglalkozik, de a Húsvétnek a krónikában is kiemelt jelentősége van.

A világ teremtésétől Kr. u. 630-ig terjedő világtörténet 1551-es felfedezése tudományos szenzációnak számított, de a műben található tárgyi tévedések miatt eleinte vegyes érzelmekkel közelítettek hozzá a kutatók. A tudományos érdeklődést mutatja, hogy a 10. századi kéziratról még a 16. században négy másolatot készítettek a Spanyol Királyságban. Az ismeretlen szerző vitathatatlan érdemének tartották a mű gerincét alkotó pontos időrendi vázat. Kezdetben a tudósok elsősorban a consulok listája miatt vették kézbe a művet. Az a tény, hogy a világ teremtésére vonatkozó Kr. e. 5509-es dátummal a Húsvéti krónikában találkozunk először, szintén kiemelt helyet juttat neki a bizánci történetírók sorában, és a szakirodalom jelentős részében a későbbiekben is a kronológiai kérdések kapcsán került szóba a krónika.

A *Chronicon Paschale*-val foglalkozó publikációk másik fontos csoportját azok a tanulmányok alkotják, melyek a mű forrásait vagy utóéletét vizsgálják. A más krónikákkal (elsősorban Malalas világkrónikájával) történő összevetés

segítségével sikerült kimutatni bizonyos korábbi szerzők hatását, a lista azonban még korántsem teljes. A források felderítésében különös nehézséget jelent, hogy a 7. századi szerző még olyan műveket is olvasott, melyek mára elvesztek. Forrásait a krónika összeállítója sok esetben nem nevezi meg, de még ha nevesíti is elődjét, közlését akkor is fenntartásokkal kell kezelnünk, mert ezek – az esetek nagy részében – a forrásmegjelöléssel együtt máshonnan átvett idézetek.

Nagy érdeme a krónikának, hogy dokumentumokat, kortárs forrásokat is közöl (olykor teljes terjedelmükben), melyek miatt – különösen az utóbbi években – ismét a kutatás előterébe került. Napjainkban már nemcsak a bizánci történet szempontjából tekintik fontos forrásnak, hanem az avarok és szlávok történetével foglalkozó történészek, a perzsa és arab katonai expanzió kutatói is értékes adatokat találnak benne. Részben ennek köszönhető, hogy – a szélesebb olvasóközönség bevonásának szándékával – élő nyelven is igyekeznek megjelentetni a művet. A leghosszabb fordítást angol nyelven tették közzé (mely a krónika Diocletianus uralmától (284-305) Kr. u. 628-ig terjedő részét tartalmazza bőséges jegyzetekkel). Az orosz nyelvű fordításnak egyelőre az első része jelent meg (mely az Ádámtól Ábrahámig terjedő részt tartalmazza), és több részlet olvasható még francia, magyar és szerb nyelven.

A fordítások azonban (a francia előszó-fordítás kivételével) még az 1832-ben készült Dindorf-féle kiadás alapján készültek, mely tulajdonképpen Du Cange 1688-as kiadására megy vissza, és nem tesz eleget a modern kritikai kiadásokkal szemben támasztott igényeknek.

Bár a legrégebbi és legjobb kézirat olvasatai (közvetett módon) rendelkezésre álltak Dindorfnak, a kézirat helyett mégis inkább Rader és Du Cange kiadását vette alapul. A párhuzamos forrásokat csak ritkán jelölte, és a kiadás számos sajtóhibát is tartalmaz, melyek olykor a szöveg értelmét is befolyásolják.

A Húsvéti krónika jelentősége miatt mindenképpen szükség lenne egy új – a modern igényeket is kielégítő – kritikai kiadásra. A 20. század második felétől fogva többen vállalkoztak a feladatra, de a kiadás máig nem készült el. A *Corpus Fontium Historiae Byzantinae (Series Vindobonensis)* megbízásából magyar kutatók kapták meg a Húsvéti krónika kiadásának lehetőségét. A kritikai kiadás elkészítése különböző jellegű előmunkálatokat igényel; a dolgozat ezekbe igyekszik betekintést nyújtani (*prolegomena*).

2. MÓDSZERTAN

A *Chronicon Paschale*-nak máig nem született monografikus feldolgozása. Ismereteink elsősorban lexikon-szócikkekből, elszórt (és Magyarországon általában nem hozzáférhető) tanulmányokból, rövid könyvfejezetekből származnak, ezért a dolgozat első fejezete rövid áttekintést kínál a Húsvéti krónikáról.

A krónika szövegét őrző kódexek írástörténeti és könyvtörténeti vizsgálata elengedhetetlen a készülő kiadás előszavának elkészítéséhez. A kéziratok kollacionálása nemcsak a szöveg helyreállításához nyújt segítséget, hanem a hatástörténet kutatása szempontjából is fontos megfigyeléseket tesz lehetővé. A dolgozatban elsősorban ezekre kívántuk felhívni a figyelmet; nem törekedtünk katalógus-leírások készítésére.

Az *editio princeps* részletes elemzése egy új forráscsoport bevonását (a 17. század elején keletkezett latin nyelvű jezsuita levelek) feldolgozását követelte meg. A kiadó, Matthäus Rader levelei alapján fő vonalaiban vázolni lehet az első kiadás létrejöttének körülményeit. Rader megfigyelései az új kiadás

elkészítésekor is támpontul szolgálhatnak, fordítási technikája azonban vitatható. Ezért tartottuk szükségesnek összevetni a kiadásokban olvasható latin fordításokat, és kimutatni, hogy Du Cange szövege felel meg jobban az eredeti görög szövegnek.

Az élő nyelvi fordítások ismertetése után a *Codex Vaticanus Graecus 1941*-gyel (a készülő új kiadás alapjául szolgáló kézirattal) kapcsolatos megfigyelések következnek. Az első alfejezetben igyekeztünk összefoglalni a szövegben észlelhető *lacunákat*, a később betoldott szövegek segítségével pedig következtetéseket vonhattunk le a Húsvéti krónika korábbi (elveszett) példányára vonatkozóan.

A forráskutatásnak szentelt négy alfejezet szintén újabb megközelítési módot kívánt. Itt a krónika egy-egy jól elkülöníthető szövegegységén keresztül kívántuk bemutatni, hogy a 10. századi másolat milyen szerkezeti elgondolásokat követett, ehhez milyen forrásokra támaszkodhatott, a rendelkezésére álló anyagot hogyan használta fel, és próbáltuk felhívni a figyelmet a másolói tevékenység folytán keletkezett szövegromlásokra is. Az egyes fejezetekben nem a krónikában olvasható történeti adatokra (és azok hitelességére) vetettük a súlyt; a vizsgálat olykor megkövetelte, hogy ezekről is szó essék, de a dolgozat alapvetően filológiai jellegű.

A lapszéli bejegyzések egy jól elkülöníthető csoportjának elemzése a Septuaginta (LXX) szöveghagyományának vizsgálatával hozta összefüggésbe a Húsvéti krónikát; a mű hangtani, helyesírási, alaktani és szóképzéstani elemzése pedig a kutatás egyik lehetséges (és a kiadáshoz elengedhetetlen) további irányát jelöli ki.

3. EREDMÉNYEK

A kéziratok tanulmányozása során számos ponton kellett javítani a korábbi szakirodalom ellentmondásait és tévedés megállapításait. Elsősorban a hatástörténeti kutatás területén sikerült előbbre jutni, de az egyes kéziratok esetében is adódtak új megfigyelések.

A Húsvéti krónikát őrző 16. századi madridi másolat korábban ismeretlen volt a kutatók számára, ezért ennek megismertetése (a legjobb másolatról lévén szó) fontos adalék lehet a további kutatás számára.

Az *editio princeps* létrejöttének körülményeit bemutató fejezethez felhasznált latin nyelvű leveleket szintén nem vizsgálták még a Húsvéti krónika kutatástörténetének szempontjából.

A latin nyelvű fordítások összehasonlításából adódó módszertani megfigyelések előrevetítik az új kiadásban is követni kívánt elveket.

A forrásokkal foglalkozó esettanulmányok egy újabb feltételezhető forrásra, Eusebios *Chronicon*jára igyekeztek felhívni a figyelmet, melynek nyomai mind a szerkezeti felépítés, mind a szöveg szintjén kimutathatóak.

Az ilyen irányú vizsgálódás azt is lehetővé tette, hogy a 10. századi másoló rendelkezésére álló kézirat szerkezetére és állapotára vonatkozóan is megfigyeléseket tehesünk. A Húsvéti krónika ismeretlen szerzője egy adott szakaszon (Israél és Iouda királyainak tárgyalásánál) még valószínűleg táblázatos elrendezést követett.

A Nika-lázadás részletes tárgyalása során a krónikáiról feltehetőleg olyan forrásokat is felhasznált, melyek mára elvesztek, vagy (mint az ún. *Akta dia Kalopodion* esetében) csak későbbi szerzőknél maradtak fenn. A vatikáni kódexbe később bemásolt szövegek elemzésével arra a következtetésre jutottunk, hogy az adott szakaszon a másolás alapjául szolgáló kézirat sérült volt, és – a korábbi szakirodalomtól eltérően – a később beillesztett *Megas*

Chronographos-töredékek segítségével megpróbáltuk helyreállítani a romlott szövegrészt.

A szerkezeti felépítésre vonatkozó megfigyelések és a tartalomban kimutatható következetlenségek azt sugallják, hogy a Húsvéti krónika jelen állapotában befejezetlenül maradt ránk.

A forrástanulmányok a krónika egy-egy szakaszát időrendben vizsgálva számos apró megfigyelést tettek lehetővé. Elsősorban Malalas világkrónikája és Eusebios *Egyháztörténete* kínált lehetőséget az összevetésre, melyekből kiderült, hogy a Húsvéti krónika szerzője nem szolgaián másolta az egyes műveket, hanem koncepciójának megfelelően válogatta és módosította az egyes szövegeket. Több esetben a későbbi másolók tevékenységével is számolnunk kellett, és igyekeztünk felhívni a figyelmet azokra a helyekre, ahol a hibás szöveg feltehetőleg nem a krónikaírónak tulajdonítható, hanem másolói tévesztés (vagy tudatos beavatkozás) eredménye.

4. A TÉMÁBAN VÉGZETT PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG

Tudományos előadások:

Chronicon Paschale

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 2009. szeptember 17-18.

A Chronicon Paschale új kritikai kiadásának előkészületei

A Magyar Ókortudományi Társaság Szegedi Tagozatának felolvasó ülése.

Eötvös Loránd Kollégium, Szeged, 2010. november 29.

Constantine the Great and his Importance: Seen by the Historiography of the 7th Century (Chronicon Paschale)

Everlasting Value and Permanent Actuality of the Edict of Milan. On the Way to the Great Jubilee in 2013. Nis, 2011. február 24-26.

A tetrarchiák korának keresztényüldözései a Húsvéti krónikában

Az ókori keresztény világ című konferencia. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Debrecen, 2011. április 29.

Vespasian in der Osterchronik

Ungarn und Byzanz. Nemzetközi Bizantinológiai Konferencia. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 2011. május 27.

Quellenstudium zur Osterchronik

22. Nemzetközi Bizantinológiai Kongresszus. Szófia, 2011. augusztus 26.

Király-tükör a Húsvéti krónikában

A Kárpát-medence, a magyarság és Bizánc. Bizantinológiai konferencia. Szegedi Akadémiai Bizottság – Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2012. május 21-22.

A nagy krónikaíró

Szöveg és hagyomány. X. Magyar Ókortudományi Konferencia. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 2012. május 23-26.

Chronicon Raderianum

Byzanz und das Abendland. Begegnungen zwischen Ost und West. Internationale Konferenz. Eötvös József Collegium, Budapest, 2012. november 26-29.

Nobis id maxime studendum, ut obsequi studeamus

Sapiens ubique civis. International Conference. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2013. augusztus 28-30.

Tanulmányok:

Constantine the Great and his Importance: Seen by the Historiography of the 7th Century (Chronicon Paschale). in: Mirjana Prljević – Bojana Popović (eds.): Everyone Should Believe as His Heart Wishes. Conference Everlasting Value and Permanent Actuality of the Edict of Milan. On the Way to the Great Jubilee in 2013. Belgrade 2011. 20-24.

Király-tükör a Húsvéti krónikában

Antik Tanulmányok 57 (2013) 137-146.

A Chronicon Paschale editio princeps

Takács László (szerk.): Szöveg és hagyomány. Tanulmányok. Válogatás a X. Magyar Ókortudományi konferencián elhangzott doktorandusz-előadásokból. Piliscsaba 2013. 155-170.

Chronicon Raderianum

Byzanz und das Abendland. Begegnungen zwischen Ost und West. (S. a.)